

DANIILE SFÂNTULUI VOIEVOD NEAGOE BASARAB CĂTRE MĂNĂSTIRILE DE LA SFÂNTUL MUNTE ATHOS

CONSTANTIN MĂNESCU¹

THE DANES OF SAINT VOIVODE NEAGOE BASARAB TO THE MONASTERIES OF MOUNT ATHOS

ABSTRACT

Saint Prince Neagoe Basarab was one of the greatest supporters of the Holy Places, especially of the Holy Mount Athos. In the sixteen century, he was noted in the history of the East Christianity by many donations made to Balkan monasteries of Mount Athos, in Greece and in Slavic area. In the work of founder and patron of culture and the Orthodox world, the Prince Saint Neagoe Basarab appears as a continuator of the Byzantine Emperors, concerned to support the Church, living under Ottoman rule. We know these donations from a characterization made by Gabriel Protos (Gavriil Protul) in a contemporary chronicle entitled The Life of Saint Nifon, former Patriarch of Constantinople and, later, Metropolitan of Wallachia and direct mentor of the great prince. Gabriel Protos describes the prince as "great founder of all Athos".

All of these donations come to fulfill the image of post-Byzantine basileos, on whose land all the institutions of the defunct Byzantium, including the very Mount Athos, had moved.

Keywords: St. Voievode Neagoe Basarab, donations, monasteries, Mount Athos, Gabriel Protos, Saint Nifon, Patriarch of Constantinople, Megistis Lavras.

După moartea lui Vlad al V-lea cel Tânăr sau Vlăduț, petrecută la 23 ianuarie 1512, la București, tronul de domnitor al Țării Românești avea să fie ocupat îndată de Neagoe Basarab, fiul lui Basarab cel Tânăr, a cărui domnie va însemna în Țara Românească o epocă de înflorire culturală și artistică al cărei ecou s-a făcut simțit în tot secolul al XVI-lea. Această domnie, care va dura doar nouă ani și opt luni, va dovedi existența aceluia *Bizanț după Bizanț*, după expresia savantului Nicolae Iorga, în Țările Române, care au devenit după căderea Constantinopolului sub turci susținătoare ale Ortodoxiei prin daruri, donații în bani, ctitoriri de lăcașuri sfinte sau reparații ale celor existente. Astfel, Neagoe Basarab, un om format de Biserică și în spiritul ei, și al umanismului bizantin, a rămas în posteritate drept cel mai mare ctitor a toată

¹ Preot paroh, doctorand în istorie, parohia Urșani – Horezu, jud. Vâlcea.

Sfetagora, așa cum îl gratula Gavriil Protul (protosul), mai marele mănăstirilor din Muntele Athos, în lucrarea istorico-hagiografică intitulată *Viața și traiul Sfinției Sale Părintelui nostru Nifon, Patriarhul Țarigradului*, aceasta fiind prima lucrare de acest gen scrisă pe pământul Țării Românești².

Urmând modelul împăraților bizantini, ca sprijinitor al culturii și artelor, Sfântul Voievod Neagoe Basarab, pe care B.P. Hașdeu îl numea "Marc Aureliu al Țării Românești, principe artist și filosof", a devenit mai întâi ctitor mare în țara sa, ridicând mănăstirea de la Argeș, sfințită la 17 august 1517, care avea să întreaacă prin frumusețea ei templul lui Solomon de pe Muntele Sionului sau Sfânta Sofia pe care o ridicase Justinian împăratul, după mărturisirea lui Gavriil Protul. A zidit apoi biserica mitropoliei din Târgoviște, "mare și frumoasă cu opt turla, și tot rotunde, cum se satură ochii tuturor de vederea ei", aceasta fiind urmată de diferite îmbunătățiri și adăugiri făcute la mănăstirile Tismana și Cozia. A dăruit mănăstirii Comana moșia Tătăraști și a mai ridicat în Târgoviște o a doua biserică, cu hramul *Sfântul Gheorghe*³.

Dar, în același timp, domnul muntean n-a pregetat să sprijine bogat Sfântul Munte Athos, unde mila sa creștină s-a revărsat asupra mai tuturor mănăstirilor, într-un moment al istoriei în care nu și-a putut permite și nu a făcut acest lucru nici un alt domn creștin. Această constatare o făcea, în mod administrativ, același Gavriil Protul: "Ce vom spune despre lucrurile și mănăstirile pe care le-au miluit? Și în toate laturile de la Răsărit până la Apus și de la Amiază-zi până la Amiază-noapte, toate sfintele bisericii le hrănea și cu multă milă pretutindeni da. Și nu numai creștinilor fu bun, ci și păgânilor, și fu tuturor tată milostiv, asemănându-se Domnului ceresc, care strălucește soarele său și dă ploaie și peste cei buni și peste cei răi, cum arată Sfânta Evanghelie"⁴. La capitolul "Acte și gesturi exemplare", protosul Muntelui Athos nu uită să înregistreze aproape toate daniile pe care perechea domnească Neagoe - Milița Despina le-a făcut mănăstirilor din țară sau celor din afara ei, în încercarea lor de a moșteni titlul de mari ctitori în mult încercatul areal balcanic ortodox, atât de la înaintașii Basarabilor, cât și de la cei ai Brankovicilor (ascendenții paterni ai sârboacei Milița). Și motivația n-ar fi întregă dacă nu am aduce în sprijinul ei chiar argumentul inserat de autorul *Învățăturilor către Theodosie* în "Cuvântul al șaptelea. Pildă pentru ceia ce fac milostenie, și pentru viața lumii aceștia": "Și aceasta să știți, o, iubitorii de Hristos creștini, că eu robul lui Dumnezeu, măcar de sunt și mai păcătos decât toți oamenii, ce

² Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 1, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1980, p. 417.

³ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, Ediția a III-a, vol. II. Partea întâia, București, 1940, p. 150.

⁴ *Viața și traiul Sfinției sale Nifon, Patriarhul Țarigradului*, introducere și text Tit Simedrea, 1937, p. 24.

însă cât am putut pricepe, despre oarece parte, n-am putut afla alt rai mai bun și mai dulce decât fața Domnului nostru Iisus Hristos”⁵.

Unul dintre aspectele care au făcut ca domnia lui Neagoe Basarab să capete importanță pe planul evlaviei și al sfințeniei sale îl reprezintă ajutoarele pe care el le-a îndreptat în special către Sfântul Munte Athos, supranumit *Grădina Maicii Domnului*, mergând astfel pe urmele strămoșilor săi, între care menționăm pe Vlad Călugărul (1482-1495). Neagoe Basarab este considerat exemplul cel mai elocvent pentru obiceiurile sale imperiale. El este voievodul a cărui operă sistematică de susținere a Ortodoxiei balcanice și a Orientului Apropiat a fost de o mare amploare și de o rezonanță nemaiaținsă până la el⁶. Și nici după el nu s-au mai găsit ușor domni valahi care să fie atât de interesați de Athos.

Despre binefacerile sfântului voievod către Athos au scris de-a lungul timpului cercetători avizați, precum pr. prof. Teodor Bodogae⁷, regretatul Petre Ș. Năsturel⁸, iar mai nou, adică în ultimele trei decenii, Florin Marinescu de la Centrul de cercetări neo-elenice de la Atena, unul dintre cei mai pasionați cercetători ai arhivelor athonite, care a și reușit să scoată la lumină o parte importantă a documentelor care privesc relația româno-athonită⁹. Cercetătorii au stabilit, pe baza documentelor, că domnitorul Neagoe Basarab și-a îndreptat atenția către multe dintre mănăstirile athonite, fie finanțând direct refacerea lor, fie construindu-se paraclise și alte dependințe sau, pur și simplu, acordându-le periodic ”mile” în bani, care au avut rostul susținerii vieții de acolo.

O atenție deosebită a dat **Mănăstirii Kutlumuș**, supranumită ”lavra cea mare a Țării Românești”, ctitoria strămoșului său Vladislav I, a cărei biserică fusese refăcută de Mircea cel Bătrân, care făcuse din Kutlumuș ”fundațiunea Valahiei”, dar și de tatăl domnului de acum, adică Basarab cel Tânăr, care găsisse mănăstirea deteriorată și a restaurat-o și consolidat-o. La 7 decembrie 1514, Neagoe Basarab emite un hristov prin care îi acordă un ajutor

⁵ *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, București, Editura Minerva, 1984, p. 143.

⁶ Nicolae Iorga, *Bizanț după Bizanț*, București, Editura Enciclopedică Română, 1972, p. 129-130.

⁷ Teodor Bodogae, *Ajutoarele românești la mănăstirile din sfântul Munte Athos*, Sibiu, Tipografia Arhidiecezană, 1940, passim.

⁸ Petre Ș. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leur relations du milieu du XIV-e siècle à 1654* (Orientalia Christiana Analecta 227), Pontificium Institutum Studiorum Orientalium, Roma, 1986, passim.

⁹ Cercetătorul greco-român Fl. Marinescu a publicat: *Documente românești de la Muntele Athos. Arhiva Sfintei Mănăstiri Xiropotamu*, Atena, 1997; *Documente românești din Sfântul Munte. Arhiva Sfintei Mănăstiri Kutlumuș*, 1998; *Arhiva Protatonului*, 2001; *Arhiva Sfintei Mănăstiri Sfântul Pavel*, 2002; *Arhiva Mănăstirii Ivir*, 2007.

anual de 10.000 de aspri, plus alți 700 destinați ospiciului, iar alți 500 erau dați aceluia care făcea oficiul de aducător. În total 11.200 aspri, ceea ce echivala cu suma de 185 piese de aur oferite anual acestei mănăstiri¹⁰. La aceste sume de bani s-au adăugat lucrările de refacere totală a mănăstirii Kutlumuș, menționate de Gavriil Protul în *Viața Sfântului Nifon*: zidirea unei noi biserici, cu hramul *Sfântul Nicolae*, cu zid gros și turle, cu chilii, trapezărie, pivniță, brutărie și alte case de toată trebuința, acoperirea bisericii cu plumb, construirea unui adăpost pentru corăbii și a unei "cule cu arme și cu tunuri de pază"¹¹. Intervenția lui Neagoe Basarab a fost atât de însemnată, încât Kutlumușul a ajuns de atunci în ierarhia mănăstirilor pe locul al șaselea și se menține așa până azi. Aici îl vedem înfățișat pe Neagoe Basarab într-un tablou votiv, împreună cu Radu cel Mare, ținând în mână catoliconul mănăstirii, ai cărei ctitori se considerau de acum cei doi.

Începutul secolului al XVI-lea va aduce și **Vatopedului** o serie de binefaceri din partea aceluiași domn. Neagoe Basarab a dăruit pentru icoana Maicii Domnului, *Vimatarissa*, un măr de aur cu pietre prețioase, care azi este dispărut. A mai pus să se zidească o pivniță mare, a acoperit biserica cu plumb, a reconstruit turnul Preasfintei Fecioare, a zidit vinăria, hambarele, bucătăria, cămări pentru pâine și a continuat cu daniile începute de strămoșii săi, Vlad Călugărul și Radu cel Mare¹². Tot pentru Vatoped, Neagoe a emis un hrisov, la 29 aprilie 1513, prin care îi acorda o danie de 20.000 de aspri, la care adăuga 500 pentru cel ce va veni și 700 pentru bolniță. Faptul fusese prilejuit de venirea călugărilor vatopedieni în țară cu moaștele Sfintei Ana, mama Fecioarei Maria, ale Prodromului și ale altor sfinți. Apoi, cu ocazia venirii tuturor egumenilor la sfințirea marii ctitorii a lui Neagoe, la Curtea de Argeș, s-ar fi fixat Vatopedului suma anuală de 9.000 de aspri¹³.

Evlaviosul domn s-a îndreptat și către **Marea Lavră**, unde, în afară de un ajutor anual de 9.000 de aspri, a refăcut mănăstirea cu totul: a făcut pentru catolicon un acoperiș nou din plumb și a rezidit paraclisul cimiterial. În plus, i-a dăruit vase cultice și veșminte.

Numele voievodului român se leagă, într-un mod mai special, și de al **Mănăstirii Dionisiu**, pentru că aici s-a mutat către Domnul, la 11 august 1508, ex-patriarhul ecumenic Nifon al II-lea. Acesta, după ce își terminase pastorația în Țara Românească, unde a fost adus de domnitorul Radu cel Mare și a înființat episcopia Râmnicului și a Buzăului, apoi a ajuns la neînțelegeri cu Radu cel Mare din pricină că n-a îngăduit căsătoria surorii acestuia cu un boier moldovean, întrucât era împotriva canoanelor, în 1505 a plecat la Dionisiu,

¹⁰ P.Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 58, 60, 312.

¹¹ C.C. Giurescu, *op. cit.*, p. 150.

¹² T. Bodogae, *op. cit.*, p. 117, nota 2.

¹³ P.Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 92.

unde fusese închinoviat¹⁴. În 1515, domnitorul Neagoe Basarab, care purtase de grijă lui Nifon în timpul neînțelegerilor sale cu Radu cel Mare, i-a adus osemintele în țară ”ca să curățească și să tămăduiască greșeala Radului Vodă”. Primate cu mare alai, au fost puse deasupra mormântului lui Radu cel Mare, la Dealu, făcându-se rugăciuni pentru iertarea lui. Așezate apoi într-un frumos chivot de argint poleit cu aur, împodobit cu pietre scumpe și cu email – darul lui Neagoe Basarab –, au fost înapoiate la Mănăstirea Dionisiu. Chivotul reprezintă o biserică cu cinci turle, câțiva specialiști sugerând că ar fi planul inițial al bisericii de la Curtea de Argeș, și are pe capac pe însuși domnul ce se închina Sfântului Nifon. Pe mormântul său, Neagoe Basarab a ridicat apoi o biserică cu hramul *Sfântului Nifon*.

Călugării de la Dionisiu au trimis apoi lui Neagoe în dar capul Sfântului Nifon și o mână, pe care el le-a dăruit ctitoriei lui de la Argeș. Ele se păstrează astăzi în catedrala mitropolitană din Craiova. În schimbul acestui dar, Neagoe a făcut un chivot în aur și pietre scumpe pentru capul Sfântului Ioan Botezătorul, pe care el însuși l-a donat călugărilor de la Dionisiu. Tot la această mănăstire a donat și o mână a Sfântului Ioan Gură de Aur. Legătura specială pe care Neagoe Basarab a avut-o cu Mănăstirea Dionisiu se vede și din aceea că aici se păstrează și textul grecesc al *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, redactat de celebrul Manuil de Corint, retorul Patriarhiei, tradus după un exemplar slavon din Țara Românească.

Neagoe Basarab a fost atent și la nevoile altor fundații athonite, precum **Sfântul Pavel** și **Xiropotamu**. La prima a clădit, între 1515-1520, turnul – ”o culă să fie de strajă”, cum zice Gavriil Protul¹⁵, sau ”un turn de apărare pentru pomenirea domniei mele” –, care se conservă și azi într-o stare foarte bună, inscripția indicându-ne faptul că domnul a fost ctitor aici împreună cu fiul său Teodosie¹⁶. Celei de-a doua i-a construit trapeza și pivnița, după cum ne spune tot Gavriil Protul¹⁷, și i-a mai fixat un ajutor anual de 3.000 de aspri.

O altă mănăstire ajutată de Neagoe Basarab este **Hilandar**. Doi călugări de la această încercată mănăstire a sârbilor de la Muntele Athos au fost prezenți la sfințirea Mănăstirii Curtea de Argeș, la 5 august 1517, și s-au plâns de lipsa hainelor mănăstirești. Domnitorul le-a acordat un ajutor anual de 7.000 de aspri, iar cei doi călugări, Leontie și Mardarie, au spus că mănăstirea se obligă să facă slujbe pentru moartea sa. Documentul poartă data de 23 august 1517¹⁸.

¹⁴ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 419.

¹⁵ *Viața și traiul Sfinției sale Nifon*, p. 28-29.

¹⁶ T. Bodogae, *op. cit.*, p. 260.

¹⁷ *Ibidem*, p. 199.

¹⁸ *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, vol. II (1501-1525), volum îngrijit de Ștefan Ștefănescu și Olimpia Diaconescu, București, Editura Academiei RSR, 1972, doc. nr. 160, p. 304-306.

Xenofontului i se acorda o danie anuală de 2.000 aspri. Tot acestei mănăstiri, domnul, împreună cu doamna Despina, i-a dăruit un splendid epitrahil cu fir de aur și argint¹⁹.

Același Gavriil Protul ne spune că Neagoe Basarab s-a îngrijit și de **mănăstirea Ivirului**, căreia i-ar fi adus apa de la două mile și ”cu multă bogăție o au împodobit”. Și tot de la el știm că doamna Despina, soția voievodului, a cusut cu fir de aur o poală pentru icoana Maicii Domnului – *Portărița*²⁰. Tot Neagoe Basarab ar fi dat bani egumenului Dionisie, la 1513, pentru refacerea catoliconului și a altor dependințe. Se crede că Neagoe a restaurat și biserica *Adormirii Maicii Domnului* de la Ivir, ridicându-i o turlă nouă, pe la 1513, și chiar și turla catoliconului ar fi fost ridicată tot cu banii lui. Și, ca și la Vatoped, milostivul domn ar mai fi acordat Ivirului o danie anuală de 200 de taleri.

În afară de mănăstirile menționate s-au mai bucurat de daruri și ajutoare financiare din partea milostivului domn Neagoe Basarab și mănăstirile **Pantelimon** (4.000 de aspri anual), **Zografu**, **Efigmenou** și **Kostamonitou**, deși la acestea a donat sume mai mici de bani. Iată, deci, că din totalul de douăzeci de mănăstiri existente la Muntele Athos, documentele atestă prezența sfântului Voievod cu diferite danii la unsprezece dintre ele. Sursa principală care atestă aceste danii o reprezintă biograful patriarhului Nifon și este demnă de încredere. Prin ceea ce a făcut pentru țara sa, pentru Biserica Ortodoxă din țara sa și pentru Ortodoxia de pretutindeni, Sfântul Voievod Neagoe Basarab și-a câștigat un loc de cinste în ceata sfinților, iar numele său rămâne înscris cu litere de aur, la loc de cinste, în istoria națională, precum și în întregul areal al creștinătății răsăritene, din Balcani și Grecia, până în Asia Mică, la Ierusalim sau Sinai. La comemorarea a 496 de ani de la mutarea sa către Domnul, petrecută la 15 septembrie 1521, ne închinăm cu smerenie chipului său plin de lumina faptelor bune și îl rugăm să ne fie călăuză spre Hristos, lumina cea veșnică și neapropiată.

¹⁹ P.Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 259.

²⁰ *Viața și traiul Sfinției sale Nifon*, p. 24.